

Det er ikke de sociale mediers skyld, at vi lever i en tidsalder præget af falske nyheder. Det er snarere vores egen. Vi går rundt med en hjerne, der fra naturens hånd er bygget til at sprede rygter om dem, vi opfatter som vores modstandere. Når det kommer til politik og andre konflikter, betyder sandheden mindre for os, end godt er.

PSYKOLOGIEN BAG FALSKE NYHEDER

MICHAEL BANG
PETERSEN

PROFESSOR VED INSTITUT FOR STATSKUNDSKAB, AARHUS UNIVERSITET

Hvert år udvælger Oxford Dictionary årets ord. Det er et ord, som har spillet en særlig rolle i det forgangne år, og som på forskellig vis har sat sit præg på årets begivenheder. I 2016 var ordet "post-truth". Altså et ord, der henviser til en verdensorden, der fungerer hinsides et begreb om sandhed. I 2016 var der særligt to begivenheder, der fik Oxford Dictionary til at sætte spørgsmål ved sandhedsbegrebets status: Det amerikanske præsidentvalg, hvor Donald Trump strøg til tops, og den britiske Brexit-afstemning om udmeldelse af EU. Begge er betydelige begivenheder, hvis konsekvenser måske rækker langt ud i fremtiden, og begge begivenheder blev påvirket af det, som sidenhen er blevet kendt som falske nyheder: Historier, der flourer på de sociale medier og ligner nyheder – men som er det pure opspind. I en tid, hvor falske nyheder påvirker valg, befinder vi os tilsyneladende et sted hinsides sandhed. Det er i hvert fald det, som Oxford Dictionary antyder.

Eksempler på falske nyheder er historierne om, at den tidligere amerikanske præsident, Barack Obama, er muslim, eller at Helle Thorning-Schmidts mand er homoseksuel. Et af de mest dramatiske eksempler på falske nyheder kom i forbindelse med den amerikanske valgkamp, hvor en nyhed om, at Hillary Clintons stab drev en pædofilring under et navngivent pizzeria pludselig dukkede op. Nyheden, der blev kendt som pizzagate-sagen, florerede først på de sociale medier, men blev også taget op af seriøse medier. Og trods historiens voldsomme og bizarre indhold, så troede folk faktisk, at den var sand. En undersøgelse fra analysebureauet YouGov viste, at et stort mindretal af de amerikanske vælgere troede på den. Én vælger troede så meget på den, at han angreb det pågældende pizzeria med et automatvåben for at befri de tilfangetagne børn.

Hvorfor tror folk på usandsynlige historier, og hvorfor får deciderede falskheder magt over

politiske begivenheder? Journalister har i særlig grad peget fingrene i to retninger: dels i retning af russerne, og dels i retning af de sociale medier. Russerne får skyld for at have forsøgt at influere flere politiske begivenheder ved at fabrikere falske nyhedshistorier, og de sociale medier får skyld for at sprede de falske nyheder. Men hvis vi skal forstå falske nyheders magt, må vi nok først og fremmest kigge indad. Hvis falske nyheder påvirker politik, så er det fordi, vi er villige til at tro på dem; og hvis falske nyheder bliver spredt, så er det fordi, vi er villige til at sprede dem. Hvis ikke vi agerede villige ofre, ville falske nyheders magt være stærkt begrænset. For at forstå falske nyheder, må vi altså forstå vores egen psykologi.

Når den enkelte borger falder over en nyhedshistorie på internettet, så ved vedkommende givetvis ikke, om den er falsk eller sand. Borgerne står altså blot over for en historie, som ikke er specielt velunderbygget, men som måske godt kunne være sand. For at forstå falske nyheders magt, skal vi altså forstå, hvorfor folk er villige til at tro på og sprede informationer, som ikke har solid evidens bag sig. Det er et eksempel på et større fænomen, som er blevet undersøgt en del inden for psykologi: rygter. Ifølge den psykologiske forskning er rygter informationer om vigtige emner, som savner belæg. Hvis vi skal forstå psykologien bag falske nyheder, er den psykologiske forskning i rygter et godt sted at kigge hen.

I 2016 blev Donald Trump valgt til præsident i USA. Trump er bl.a. kendt for at forholde sig afslappet til sandhedsværdien af sine udsagn.

FOTO: GAGE SKIDMORE

FOTO: GIL SERPEREAU / AFP

På 100 dage mistede mellem en halv og en hel million mennesker livet i folkedrabet i Rwanda i 1994.

En udbredt teori er, at vi tror på rygter i mangel af bedre. Vi vil helst have solid information, men ofte er det ikke muligt, og så tyr vi til rygter. Det er eksempelvis veldokumenteret inden for organisationsforskningen, hvor fyrringsrunder kan sætte gang i rygter om hvem, der nu står for tur. Denne teori ligger også under en del af de tiltag, som sættes i værk mod falske nyheder. Google og Facebook arbejder eksempelvis begge med algoritmer, der kan markere nyhedshistorier som potentielt falske og dermed advare borgerne. Antagelsen er, at folk gerne vil have sande forestillinger om politik.

Desværre er det en antagelse, som der er grund til at være skeptisk over for. Der er således et andet spor i teorier omkring rygter, som tegner et mere dystert billede af menneskers forhold til sandheden. Et af de klareste eksempler kommer fra den antropologiske forskning i etniske massakrer. Her spiller rygter en helt central rolle. I en syntese af den eksisterende forskning forklarer den amerikanske forsker Donald Horowitz det på følgende måde:

Intet rygte, der er udbredt nok til at motivere til kollektiv vold, kan forstås som en tilfældig usandhed eller (...) som en smule misinformation, der får opmærksomhed, fordi de officielle nyhedskanaler ikke har formået at etablere sandheden. Hemmelige trusler og skandaler har en prominent plads i de rygter, der flourerer inden massakrer. Fordi det er svært at verificere sådanne handlinger, udgør de det perfekte indhold for sådanne rygter. Men at de er svære at verificere, er ikke den eneste måde, hvorpå de motiverer til vold. Rygter er strukturelt indlejret i massakre-situationen, fordi de er tilfredsstillende og brugbare for deltagerne og lederne af massakrer. Forsøg på at modgå dem kan derfor være fejlslagne. Rygter vil sandsynligvis vinde over korrekt information. (...) Rygter vinder, fordi de kræver og organiserer handling.

Horowitz' pointe er, at rygter ikke nødvendigvis bliver spredt, fordi de er sande, men fordi de er brugbare. Og en af de situationer, hvor de i høj grad er brugbare, er i forbindelse med konflikter mellem grupper.

Gruppekonflikter har eksisteret lige så lang tid, som der har været mennesker. Mennesket er et gruppedyr, og de grupper, som vi har indgået i, har konsekvent endt i konflikter med andre grupper om territorier, føde og partnere. Arkæologer har fundet spor af væbnet krig og drab langt tilbage i fortiden og overalt i verden. Forskere estimerer, at op imod 40 procent af dødeligheden blandt voksne i visse fortidige grupper skyldtes krig. Krig – forstået som organiseringen af kollektiv handling med det formål at dræbe medlemmer af andre grupper – ses endvidere ikke blot hos mennesker, men også hos vores nærmeste evolutionære slægtninge, chimpanserne. Med det in mente er det plausibelt, at menneskets medfødte psykologi er bygget til at navigere i gruppekonflikter. Hvis vores forfædre ikke kunne trække sig sejrrikt fra konflikter med andre grupper, så stod vi ikke her i dag. Et af de helt centrale problemer i forbindelse med gruppekonflikter er koordineringen af opmærksomhed og handling. Når vi står over for en fjende, så skal alle i gruppen trække på samme hammel. Og det er i den forbindelse, at spredningen af rygter kan spille en afgørende rolle. Når rygter spredes om, at fjenden er (1) magtfuld, (2) uden nåde og (3) klar til et angreb, så mobiliserer det. Og ifølge Horowitz er det netop den type af rygter, som flourerer i forbindelse med etniske massakrer.

De falske nyheder, som flourerer i moderne politik, har foruroligende mange lighedstræk med rygter i forbindelse med massakrer. Falske nyheder portrætterer ofte bestemte grupper som onde og magtfulde. Og folk tror kun på dem i den udstrækning, at de er brugbare. Indledningsvis blev troen på de falske nyheder om Pizzagate nævnt. Pizzagate satte et voldsomt negativt lys på den demokratiske kandidat, Hillary Clinton, og analyser viser, at dem, der troede på historien, netop var de republikanske modstandere. 46 % af de republikanske vælgere troede, at Pizzagate var sandt. Det gjaldt for blot 17 % af de demokratiske vælgere. Andre undersøgelser, der er foretaget både blandt amerikanere og danskere, har ligeledes vist en tilbøjelighed til at tro på usandheder omkring eksempelvis den økonomiske situation, så længe det blot sætter ens eget parti i et positivt lys og andre partier i et negativt lys. Når Venstre er ved magten her i Danmark, er Venstre-vælgere eksempelvis mere tilbøjelige til at mene, at det går godt med økonomien.

“De falske nyheder, som flourerer i moderne politik, har foruroligende mange lighedstræk med rygter i forbindelse med massakrer.”

Disse resultater skal ses i sammenhæng med, at politik – og ikke mindst amerikansk politik – har oplevet en stor stigning i graden af polarisering. Folk støtter ikke længere blot et parti. Amerikanske undersøgelser viser, at de nu også har en tendens til både at hade og frygte tilhængere af andre partier. Noget af den sprængkraft, der tidligere har karakteriseret forholdet mellem sorte og hvide i USA, er helt bogstaveligt blevet overtaget af forholdet mellem republikanere og demokrater. Da racekonflikterne var på deres højeste, var folk stærke modstandere af at lade deres søn eller datter gifte sig med en person af en anden race. I dag vil omkring 40 procent af amerikanerne til gengæld ikke bryde sig om, at deres søn eller datter gifter sig med en person, der støtter et andet parti. I 1960'erne gjaldt det blot for omkring fem procent.

Politik er blevet polariseret, og det aktiverer måske en dybtliggende psykologi for at sprede rygter med det formål at mobilisere mod modstanderen. I den forbindelse er sandt og falsk måske mindre vigtigt. Det centrale kan i stedet være, om troen på og spredningen af rygter er brugbare. Fremmer rygterne og de falske nyheder ens partis position i den politiske konflikt? Hvis dette perspektiv på falske nyheder er rigtigt, så skal løsningen på problemet ikke blot findes i avancerede algoritmer, der kan markere nyheder som falske. For det er i virkeligheden ikke spørgsmålet om sandt eller falsk, der optager folk, når de trykker 'del' på de sociale medier. Den egentlige løsning ligger i at få dæmpet den politiske polarisering. At politikerne udviser lederskab og aktivt bekæmper eskaleringen af konflikter – uanset hvor fristende det kan være at puste til ilden. Hvis besøget i en verden, der er hinsides sandhed, ikke skal blive til et mere permanent ophold, er det afgørende, at vores politikere lever op til dette ansvar.